

ВПЛИВ ВНУТРІШНЬООСОБИСТІСНОГО КОНФЛІКТУ НА ПРОФЕСІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ ОВС

Матієнко Т. В.

У статті розглядається взаємозалежність внутрішньоособистісних конфліктів з мотивами, цінностями та установками особистості працівника ОВС. Розкривається проблема впливу внутрішньоособистісного конфлікту на професійну діяльність правоохоронця.

Ключеві слова: професійна діяльність, внутрішньоособистісний конфлікт, когнітивна, емоційна, поведінкова сфери особистості.

В данной статье автор раскрывает взаимосвязь внутриличностных конфликтов с мотивами, ценностями и установками личности. Подчеркивает необходимость изучения внутриличностных конфликтов и их влияние на профессиональную деятельность сотрудников внутренних дел.

Ключевые слова: профессиональная деятельность, внутриличностный конфликт, когнитивная, эмоциональная и поведенческая сферы личности.

In this article the author determines the principle of psychological unity and social environment. The author shows the relations between innerpersonal conflicts and motives, values and arrangements of the person. The author emphasizes the necessity of studying innerpersonal conflicts and its influence upon the professional activities of the employees of internal affairs.

Key words: professional activity; innerpersonal conflict; cognitive, emotional and behavior components of the person.

У процесі виконання професійних обов'язків працівники ОВС зустрічаються з багатьма проблемами, що зумовлюють внутрішні суперечності. Такі конфліктні переживання завжди пов'язані з сильним негативним

емоційним напруженням, почуттям внутрішнього дискомфорту. Тривале емоційне напруження негативно впливає на якість виконання завдання, на прийняття процесуальних рішень, які завжди пов'язані з внутрішнім переконанням і часто призводить до різних форм агресивної поведінки, що буває спрямованою на інших або на себе (аутоагресія). Крім цього, якщо працівник ОВС не завжди може перебудувати свою поведінку відповідно до конкретної ситуації, це може призвести до нервового виснаження й неврозу.

Проблему внутрішньоособистісних конфліктів, їх джерел, шляхів вирішення вперше сформулювали у своїх роботах З. Фрейд, К. Хорні. Значний внесок у її розробку внесли В.Є. Василюк, Є.А. Донченко, О.С. Калмикова, О.М. Леонтьєв, О.Р. Лурія, В.М. М'ясищев, Т.М. Титаренко, В. Франкл, Е. Фромм та ін.

Окремі аспекти внутрішньоособистісного конфлікту й шляхи його вирішення досліджували О.І. Захаров, Ю.О. Олександровський, В.В. Столін, О.В. Фанталова та ін.

Метою статті є визначення чинників і механізмів прояву внутрішньоособистісного конфлікту в когнітивних, емоційних, поведінкових сферах особистості та захисних особистісних поведінкових реакцій.

Зіткнення між різними властивостями й відношеннями, устремліннями й тенденціями у внутрішньому світі людини спричиняють виникнення в неї різноманітних поведінкових реакцій. Це, на нашу думку, зумовлено тим, що внутрішньоособистісні конфлікти, як невід'ємний компонент соціального буття людини, може виконувати дві функції - позитивну (конструктивну) та негативну (деструктивну). Це сполучення можна розглядати з погляду, висунутого К. Левінім, принципу психологічної єдності особистості та навколишнього світу. За цим принципом, важливо враховувати не тільки особистісні особливості

індивіда, характеристики ситуацій, але насамперед - характер взаємодії в системі "індивід - ситуація", специфіку відображення у свідомості певної особистості, суб'єктивної значимості її для конкретної людини.

Часто суб'єктивна значимість складної ситуації сприймається особою з погляду тих особистісних цінностей, для яких ця ситуація є загрозливою. Така обставина й робить ситуацію для іншої людини конфліктною. Про цю особливість взаємодії індивіда й ситуації пише Л.І. Анциферова [1]: "Для того, щоб зберегти, захистити, затвердити певну цінність, суб'єкт застосовує різноманітні прийоми щодо зміни ситуації. При цьому чим більш значне місце в змістовній сфері особистості займає об'єкт, який знаходиться в небезпеці, і чим більш інтенсивною сприймається особистістю загроза, тим вищим є мотиваційний потенціал співвідношення з можливими, наявними труднощами".

Якщо обставини життя потребують від індивіда таких дій і умов, які знаходяться на межі його адаптивних можливостей чи навіть перевершують наявні в нього внутрішні резерви, виникає стан внутрішньоособистісного конфлікту.

У конкретної людини можливість прояву внутрішньоособистісного конфлікту визначається складною взаємодією негативних чинників середовища та особистісних особливостей, за якої саме ці чинники знаходять найбільш слабе місце в людини для опору. На наш погляд, для дослідження всіх цих питань можна застосувати теорію особистості, яку розробив в рамках діяльнісного підходу О.М. Леонт'єв. Він розглядав особистість як "неповторну єдність, певну цілість" [4, 160]. Поняття особистості в підході О.М. Леонт'єва є невіддільним від розуміння діяльності, до якої залучена особистість. Найважливішим параметром особистості він вважає наявність ієрархізованості мотивів. На його думку, структура особистості є відносно стійкою конфігурацією головних, ієрархізованих в особистості, мотиваційних ліній.

Протиріччя різних мотивів можуть породжувати, на думку О.М. Леонт'єва, конфлікти. З теоретичних положень О.М. Леонт'єва нами були відібрані найбільш важливі передумови виникнення внутрішньоособистісного конфлікту, а саме:

- звернення до мотиваційно-цільової сфери особистості, способів і прийомів досягнення нею тих чи інших результатів;
- що в ієрархії мотивів особистості головне місце займають змістовно-утворюючі мотиви;
- виділення у свідомості особистості такого поняття, як "особистісний сенс";
- розгляд змісту внутрішньоособистісних суперечностей особистості як основи конфлікту.

Аналіз численних праць за означеною проблемою дозволив встановити наступне: основними відмінностями внутрішньоособистісного конфлікту від внутрішньоособистісної суперечності є те, що при конфлікті протилежно спрямовані тенденції суб'єктивно переживаються людиною як абсолютно несумісні, і те, що при цьому стані в особистості відбувається порушення рівня організації своєї поведінки та діяльності, що повинно відображатись в її когнітивній, емоційній і поведінковій сферах.

Особливе місце в цьому процесі займає таке явище, як тривога. Емоція "тривоги", виконуючи сигнальну й оцінюючу функції за несприятливих для особистості ситуацій сприяє розвитку психологічного захисту особистості, що стимулює її пошуки для вирішення наявних

протиріч і тому відіграє важливу роль у динаміці перебігу конфлікту.

Високий рівень тривожності особистості як стану під час внутрішньоособистісного конфлікту зумовлений декількома причинами:

- зовнішньою ситуацією, в якій вона знаходиться, і яку вона оцінює як несприятливу та таку, що несе загрозу особистісно значимим основам професійної діяльності;
- наявністю труднощів у реалізації важливих для неї цілей;
- негативним, суб'єктивним сприйняттям вжитих особистістю заходів для зміни існуючої ситуації, що призводить до сприйняття ситуації як ще більш загрозливої, що в результаті провокує більш високий рівень тривожності.

Оцінка загрозливої ситуації приводить до запуску пристосувальних дій, захисних механізмів та інших форм адаптаційної активності, що має своєю метою усунення джерела потенційної небезпеки.

У найбільш широкому розумінні тривога є формою адаптації в умовах стресової ситуації; у психічно здорових людей тривога стимулює виникнення захисних реакцій на ситуацію.

Нами були виділені три форми поведінкових реакцій на небезпечну ситуацію: втечу; агресію; ступор. Кожна з них по-своєму модифікує спрямованість поведінки особистості: втеча через усунення самої можливості зіткнення з можливою небезпекою, агресія через знищення джерела небезпеки, ступор через згортання тієї чи іншої активності.

Ж. Годфруа [2, 132] характеризує прояв психологічного захисту так: "Якщо людина не здатна ефективно контролювати деякі життєві ситуації, то на допомогу їй приходять механізми психологічного захисту "Я", які забезпечують їй несвідому компенсацію цієї нездатності й послаблюють пов'язані з нею стрес і тривогу. Такі механізми дають людині можливість досягти задоволення потреб - іноді реального, а частіше занадто сильно відірваного від реальності - шляхом заперечення чи перекирчування дійсності та заперечення тих уявлень і спонукань, що породжують тривогу".

Психологічний захист як особливе психологічне явище першим вивчав З. Фрейд. Механізми виникнення цього явища він бачив, насамперед, у зіткненні несвідомого із "захисними механізмами" свідомого "Я". З. Фрейд виділив такі захисні механізми, як придушення, регресію, заперечення й відторгнення, витіснення, сублімацію, проєкцію, раціоналізацію та деякі інші. У сучасній психоаналітичній психології кількість описаних захисних механізмів є досить великою.

Отже, на початкових етапах конфлікту, у ситуації, що загрожує тим чи іншим особистісно значущим диспозиціям особистості, підвищується рівень тривоги. У результаті дії тривоги особистість розгортає адаптивні реакції щодо вирішення певної ситуації. Якщо ж вжиті заходи не принесли їй бажаного результату, то виникає стан внутрішньоособистісного конфлікту, що суб'єктивно сприймається як стан психологічної безвиході, зупинки, коли потрібна зміна або дій, або якихось внутрішніх диспозицій щодо вирішення сформованої конфліктної ситуації.

Розглядаючи когнітивну сферу і, насамперед, розуміючи її як сферу свідомості особистості, на наш погляд, найбільш важливими критеріями будуть особливості образу "Я" особистості та її самооцінки.

Практика свідчить, що під час внутрішньоособистіс-

ного конфлікту можна спостерігати також зниження самооцінки особистості. Як основна складова самосвідомості, самооцінка є важливим регулятором її поведінки. Від самооцінки залежать взаєморозуміння людини з оточуючими, її критичність, вимогливість до себе, ставлення до невдач. Тим самим самооцінка впливає на ефективність діяльності людини та на подальший розвиток особистості.

Самооцінка тісно пов'язана з рівнем домагань людини, тобто ступенем труднощів щодо досягнення цілей, які вона ставить перед собою. Розходження між реальними можливостями людини веде до того, що вона починає неправильно себе оцінювати, внаслідок чого її поведінка стає неадекватною.

Отже, у когнітивній сфері найбільш важливими критеріями внутрішньоособистісного конфлікту особистості є: суперечливість "образу Я", велика неузгодженість між образами "Я - актуальне" і "Я - ідеальне", заниження самооцінки, а також усвідомлення свого стану як свого роду "психологічної безвиході", з якої особистість на той чи інший момент не бачить найбільш оптимального виходу.

Внутрішньоособистісний конфлікт відображається в емоційній сфері особистості працівника ОВС. Критерієм внутрішньоособистісного конфлікту в емоційній сфері особистості, що переживає цей стан, є перевага в негативно спрямованих емоціях. Вони є чинником інтеграції цілеспрямованих реакцій організму, процесом, що поєднує й спрямовує можливості індивіда пристосовуватись до зовнішнього світу, критерієм корисності чи шкідливості цієї функціональної діяльності.

У стані внутрішньоособистісного конфлікту дії людини не приносять їй бажаного результату, у цьому стані вона не реалізує повною мірою особистісно значимі потреби, цілі, а це призводить до погіршення емоційного фону настрою.

Оскільки ситуація внутрішньоособистісного конфлікту для людини є значущою, вона викликає певні емоційні переживання, а у зв'язку з тим, що в тій чи іншій ситуації (як ми вже відзначали) особистість не досягає бажаного результату, знак емоційних переживань, як правило, є негативним.

Отже, для особистості, яка знаходиться в стані внутрішньо-особистісного конфлікту, в емоційній сфері характерною є перевага зниженого настрою, негативних емоцій. Крім того, індивід може відчувати в певному стані той чи інший ступінь депресії.

Слід зазначити, що стан внутрішньоособистісного конфлікту відображається й у поведінковій сфері особистості. Найбільш характерними критеріями внутрішньоособистісного конфлікту в поведінковій сфері є, насамперед, зниження якості та інтенсивності спілкування, зниження об'єктивних показників навчальної та службової діяльності та суб'єктивного задоволення від контактів з людьми.

Крім зазначених критеріїв, доцільно виділяти ще й інтегрований критерій конфлікту, що виражається в порушенні нормального механізму адаптації особистості.

Тому система психологічної адаптації людини знаходиться в постійній готовності до виконання властивих їй функцій. Якщо здійснюється нормальне функціонування цієї системи, то це дозволяє людині не тільки підтримувати рівновагу всередині себе, між собою і середовищем, а й здійснювати вибір оптимальних дій для досягнення своїх цілей. Отже, в умовах конфлікту відбувається тим-

часове порушення нормального функціонування системи психологічної адаптації. Ці порушення під час внутрішньоособистісного конфлікту будуть виявлятися як на різних рівнях системи адаптації, так і в системі загалом.

Особливості, що розвивалися, впливали на життя особистості й проявлялися в особливостях характеру, емоційно-вольових якостях, мотиваційно-ціннісних орієнтаціях особистості, в її досвіді - все це створює той чи інший ступінь здатності людини реагувати на можливі труднощі, утворює основу адаптації до несприятливих психологічних чинників, дозволяє активно й цілеспрямовано їх змінювати. У внутрішньоособистісному конфлікті відбувається нищення процесу вибору найбільш оптимального шляху з подолання чи виходу зі складного становища, можливості адекватної й цілеспрямованої зміни несприятливих чинників, що впливають на особистість. Це зумовлено тим, що під час внутрішньоособистісного конфлікту протиріччя охоплюють основні особистісно важливі, змістовно утворюючі аспекти індивіда, які відіграють особливу роль у виробленні найбільш оптимальної програми досягнення важливих для особистості цілей.

Отже, основу внутрішньоособистісного конфлікту складає суперечність між різними мотивами, цінностями, установками.

Джерелом конфлікту є складний, взаємозалежний процес взаємодії чинників середовища й особливостей особистості, тобто стан конфлікту виникає в разі певного суб'єктивно-значимого поєднання особистісних особливостей індивіда та чинників середовища, що впливають на нього.

Аналіз внутрішньоособистісних конфліктів як психологічного явища дозволяє нам зробити висновок про те, що незважаючи на актуальність цієї проблеми для суспільства загалом і для правоохоронних органів держави, зокрема, вона залишається ще недостатньо теоретично та експериментально розробленою. Підтвердженням цієї думки служить те, що на сьогодні у вітчизняній психології відсутні експериментальні дослідження внутрішньоособистісних конфліктів та їх впливу на результати службової діяльності працівників ОВС. Не вивчені психологічні чинники, які детермінують їх виникнення, а також не визначені особливості психологічної роботи щодо їх попередження та вирішення.

Література

1. Анциферова Л.И. Системный подход в психологии [Текст] / Л.И. Анциферова // Принцип системности в психологических исследованиях. - М.: Наука, 1990. - С. 62-78.
2. Годфруа Ж. Что такое психология [Текст]: в 2 т. / Ж. Годфруа; пер. с фр. Н.И. Земцовой. - М.: Мир, 1992-1996. - Т. 2. - 1996. - 375 с.
3. Кон И.С. В поисках себя: Личность и ее самосознание [Текст] / И.С. Кон. - М.: Потитиздат, 1984. - 335 с.
4. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность [Текст] / А.М. Леонтьев. - М.: Политиздат, 1975. - 340 с. - (Першотвір).

Матієнко Т.В.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри психології та педагогіки
ОДУВС*

Надійшла до редакції: 08.03.2014